

Szentkláray Jenő és Dél-Magyarország historizmusa a XIX. sz. második felében és a XX. sz. kezdetén

Az Osztrák-Magyar Monarchiáról több vélemény látott napvilágot. A kiegyezést sokan, és nem csupán a magyarság, a kibontakozó alkotmányos polgári társadalom kiépítésének előfeltételeként üdvözölték. Az országban élő nemzetiségek többsége is hasonlóan vélekedett, de olyan vélemények is elhangzottak, amelyek csalódottságról és kiábrándultságról árulkodtak.

Nem kétséges, hogy a kiegyezéssel a parlamentarizmus és a liberalizmus kibontakozásának erőteljes folyamata kezdődött meg Magyarországon, amely a törvényhozásban, a közigazgatásban, az ipari fejlődésben, a közlekedésben és kereskedelemben, az építkezésben, az oktatásban, a tudományban és művészetben is éreztette hatását.

A történelemtudomány fejlődésére az 1867-es kiegyezés új távlatokat nyitott. Az osztrák abszolutizmusra jellemző volt, hogy a nemzeti történelem kibontakozása elé akadályokat támasztott, mivel annak szellemisége a nemzeti öntudat erősödését idézte volna elő a többnemzetiségű birodalomban. Az akkori iskolarendszerben a népiskoláktól az akadémiaiáig érezhető volt a nemzeti törekvéseket elősegítő tartalmak kiiktatása.

A Magyar Történelmi Társulat a Magyar Tudományos Akadémia hathatós támogatásával 1867-ben jött létre. Célja a hazai történelemtudomány összes ágainak művelése, amely nem csupán a szűkebb tudománnyal foglalkozók szakmai értekezéseit és műveik kiadását foglalta magában, hanem nyilvános gyűlések tartását is, amelyeken levéltárak, könyvtárak és műemlékek tanulmányozását és ismertetését szorgalmazták. A Társulat tudományos tevékenysége a havonként megtartott értekezleteken történt, ahol szakmai felolvasásokat tartottak, okmányokról, kutatások eredményeiről, műtárgyakról élő szóban vagy írásban értekeztek.

* *Belovai József, nyugalmazott történelemtanár, Szeged, Nagybecskerek és Újvidék*

A történettudomány fejlődéséhez nagymértékben hozzájárult az a körülmény, hogy az 1867-ben alapított Magyar Történelmi Társulat fiatal akadémikusai átvették az Akadémia történettudományi munkásságának irányítását. Nézeteik tükrözték az európai történetírás új irányzatát, amely az aprólékos részletkutatót és a monografikus feldolgozást szorgalmazta.

A Történelmi Társulat hivatalos értesítőjének és közlönyének - a Századok című folyóiratának - kiemelkedő szerepe volt a XIX. és XX. század társadalomtudományának életében, mivel folyamatosan figyelemmel kísérte a hazai és külföldi történelmi eseményekkel kapcsolatos jelenségeket.(1) A Századokban leközölt tudományos értekezések befejezett tudományos munkának számítottak.

A Magyar Tudományos Akadémia támogatásával sorra alakultak meg a Történelmi Társulat vidéki egyesületei. A vidéket járó akadémikusok múzeumok létesítésére, gyűjtemények kialakítására, levéltári anyagok rendszerezésére és régészeti ásatásokra ösztönözték a megyék értelmiségét. Törekvéseik az egyház megértő támogatásával találkozott. Az 1873-ban alakult Dél-magyarországi Történelmi és Régészeti Társulat tevékenysége az egész Bánságra kiterjedt.(2)

Magyarország XVII. és XVIII. századi történelmének tanulmányozásában megkerülhetetlen volt az 1690-ben Magyarországra települt szerbség történetének megismerése. E feladat elvégzésére a korszak több jeles történésze is vállalkozott, kiknek nyelvtudása, tudományos érdeklődése és korábbi kutatásai, amelyek Dél-Magyarország történelméhez kapcsolódtak, eleve egyfajta biztosítékot jelentettek e jelentős munka lebonyolítására. Ilyenek voltak Acsády Ignác, Bárány Ágoston, Borovszky Samu, Böhm Lénárt, Grand Miklós, Iványi István, Karácsonyi János, Márki Sándor, Ortvyai Tivadar, Palugyai Imre, Pesty Frigyes, Pulszky Ferenc, Preyer János.(3) E jeles történettudósok mellett kiemelkedő szerepe volt dr. Szentkláray Jenőnek, kinek figyelemreméltó munkássága nyomán számos értékes kiadvány jelent meg a kiegyezéskori Magyarországon.

Életútja rendhagyó. Az eredeti Nedits vezetéknévét pappá szentelésének évében Szentklárayra változtatta. A gimnázium és a papnevelde elvégzése után káplán Stájerlak – Aninán, gimnáziumi tanár Nagy-Kikindán és Temesvárott, majd plébános Török-Becsén. A történelemtudomány iránti vonzalma és szeretete révén, neve ismertté vált az or-

szág tudományos körei előtt. Munkásságának elismerésül rövidesen a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja és a fővárosi egyetem újkori történetének tanára lett. A katolikus Anyaszentegyház is nagyra becsülte egyházkutatói tevékenységét, amelyben kanonok, apát és nagypréposti tisztségeket töltött be. Haláláig hű maradt szűkebb pátriájához, Temesvárott hunyt el 1925-ben. (4)

Számunkra különösen értékes és jelentős, hogy életét és munkásságát a Délvidékhez kötötte. Tudományos tevékenysége révén maradandó értéket hozott létre. Nagyikinda, Nagybecskerek és Temesvár lakói joggal büszkélkednek azzal, hogy e jeles tudós városukban élt és dolgozott.

A történeti forrásokon alapuló tényfeltáró történelemkutatás már Szentkláray korai munkásságára is jellemző volt. E célból hozta létre Temesvárott Csanád-egyházmegye támogatásával 1871-ben barátjával és munkatársával Orthmayer Tivadarral (1875-ben Ortwayra magyarosította nevét) a Történeti Adattárat. (5) Az Adattár első részét a Plébániák Tára képezi, amelyben betűrendben Csanád-egyházmegye plébániáinak hitálapotairól, politikai, topográfiai és műveléstörténetéről értekeznek. A második rész – Okmánytár – az egyházmegyei püspöki és országos káptalani levéltárak oly dokumentumainak közlését foglalja magába, amelyek elősegítik Csanád-egyházmegye történetének feltárását. A közlések vonatkoznak az egyházmegye helyi és birtokviszonyaira, hitéletére, joghatósági és művelődési állapotaira, a püspökség és a káptalan történelmére vonatkozó nevezetesebb dokumentumokra. A harmadik rész a – Függelék – alkalmat nyújt az egyes plébániák vagy községek történetére vonatkozó, később beérkező adatok és események utólagos közlésére, új adatok bemutatására, s a már megjelent plébániatörténetek hézagainak pótlására. Az Adattárban megjelentetett tanulmányokra és tudományos cikkekre felfigyeltek az ország eminens történészei és tudományos körei. 1874-ben Szentkláray Jenő, már mint törökbecsei plébános, Orthmayer pedig az Országos Nemzeti Múzeum munkatársa, Budapesten jelentetik meg a Történelmi Adattár negyedik évfolyamát. A két szerző (szerkesztő) kutatási területei szélesebbek lettek. A főváros gazdag könyv- kézirat és levéltárak lehetővé tették, hogy az országos központi intézetek szellemi kincseit továbbra is Dél-Magyarország és a Csanádi - egyházmegye történetének feltárására fordítsák. A már korábban tanulmányozott Csanád-egyházmegyei levéltárak és családi levéltárak, majd az Országos

Levéltárban folytatott aprólékos kutatásai után, Szentkláray Bécsbe utazott. A császári és királyi hadügyminisztériumi és az udvari titkos levéltárban oly adatok után kutatott, amelyek a XVIII. században fennállott, nem kellően ismert és feldolgozott történelmi időszakot, a Tisza-marosi határőrvidék történetét és a torontáli szerbkerület birtokviszonyait volt hivatva megállapítani.

A Történelmi Társulat Választmányának tagjai az úgynevezett kihelyezett üléseken igyekeztek szakmai segítséget nyújtani a középkori okmányok felkutatásában és rendszerezésében. A Társulat kihelyezett ülései nagy hatást gyakoroltak Szentklárayra. Az impozáns nyelvtudású, a magyar, szerb, német, román, szlovák és francia nyelvet beszélő Szentkláray a latin és az ó-szláv nyelv kitűnő ismerője is volt. Kiemelkedő nyelvtudására és történelmi munkásságára felfigyelt Pesty Frigyes, a korszak jelentős tudósainak egyike, aki Dél-Magyarország régebbi adatai után nyomozott. Szentkláray tudományos tevékenységét nagyra értékelte a Magyar Történelmi Társulat Elnöksége is. A hetvenes évek két legsikerültebb ülésére meghívták Szentkláray Jenőt is. Az ún. „Pozsonyi kirándulás” - a Pozsonyi levéltár látogatása 1877-ben és a „Sárosi kirándulás” - a Sáros-megyei levéltár és a híres nemesi családok levéltárainak átnézését és rendezését foglalták magukba. A pozsonyi kiránduláson Szentkláraynak alkalma volt olyan ismert személyekkel dolgoznia, mint Thaly Kálmán, Fabricius Károly, Krammer Ernő, Odessalecki Artur és a már említett Pesty Frigyes, kik a korszak legkiválóbb történészei voltak. (6)

A sárosi kirándulás alkalmával az ún. Margonyai bizottság tagjaként Szentkláray Jenő Pesty Frigyesel és Török Istvánnal a Cserneki és Tarkeői család levéltárát kutatták. (7) A tömérdek feltárt adat valódi kincseshányának bizonyult a XVI. és XVII. század eseményeinek rekonstrukciójában. A kihelyezett értekezéseken történő, az eseményeket újszerű, történelmi kutatásokon alapuló, tényfeltáró megközelítésében, Szentkláray igazolva látta saját munkájának fontosságát és létjogosultságát.

Ezek után még nagyobb igyekezettel vetette be magát a kutatómunka rejtelmeibe. Kutatásainak eredményei megfelelő alapot nyújtottak azoknak tudományos feldolgozására.

A nyolcvanas években országszerte elismert történészként tisztelték. Ekkor már a Magyar Tudományos Akadémia tagja, a budapesti egyetem újkori történetének tanára. A Magyar Tudományos Akadémia

tagsága előtt tartott felolvasásaival kivívta a tudományos körök elismerését. (8) A dél-magyarországi események bemutatásánál, műveiből, kutatásait közzetevő kiadványokból támasztották alá állításaikat a különböző történelmi publikációk szerzői. (9)

A XIX. század hetvenes éveitől az I. világháborúig impozáns számú publikációt jelentetett meg. (10) Tudományos kutatómunkájának eredményeként kiváló alkotások születtek. A megjelentetett könyvek, továbbá a rangos Akadémiai Értesítőben és a Magyar Történelmi Társulat évkönyveiben közzétett értekezések mellett (11) rövidebb tanulmányait és egyéb közérdekű és ismeretterjesztő írásait számos szaklap, egyházi és világi folyóirat tette közzé. (12) Sorra jelentek meg tudományos művei, amelyekre már az országon kívüli szakmai körök is felfigyeltek. Szentkláray tudományos munkásságát nagyra becsülték a Monarchiában élő, saját nemzetük történelmét tanulmányozó szerb értelmiségiek is. Ilyenek voltak Ilarion és Dimitrije Ruvarac egyháztörténetet tanulmányozó szerb szerzetesek, Vitkovics Gavriilo, a Szerb Tudós Társaság és a Magyar Tudományos Akadémia tagja, Gyukics Avram alezredes, Jovan Radonics történész és mások. 1885-ben a magyarországi szerbek történelmi emlékeinek felkutatása terén szerzett érdemeiért Szentkláray Jenőt a belgrádi Szerb Akadémia dísztaggá választotta. Ugyanezt tette negyed évszázaddal később az újvidéki Szerb Matica (Matica srpska) miután 1909-ben megjelent A szerb monostoregyházak emlékei Magyarországon című kiváló munkája.

A trianoni békekötés által megváltozott államközi, történelmi-politikai viszonyok következményeként Temesvárt és a temesi bánóság nagyobb részét a Román Királysághoz csatolták. A bánóság nyugati része a Szerb-Horvát-Szlovén királysághoz került. Az elszakított területek új birtokosai mindent megtettek a múltat idéző magyar kultúrára emlékeztető maradványok eltörlésére és megsemmisítésére. A kisebbségbe került magyarság helyzete bizonytalanná vált, atrocitásoknak lett kitéve. A földosztás során elsőként a magyar földbirtokosoktól vették el a földet, és jórészt azt a többségi nemzet tagjai között osztották szét. A volt közigazgatásban és állami hivatalokban dolgozó magyar tisztviselők, jogászok, tanárok és orvosok tömegesen hagyták el az elcsatolt területeket. Az újonnan létrehozott államokban megszüntették a magyarság kulturális intézményeit, a sajtókiadványokat elsorvasztották. A szerkesztők és az újságírók nagy része Magyarországra menekült. Ezek az események

sajnálatos következményekkel bírtak a magyarság számára. Az életerős középosztályuktól megfosztva, amely a nemzeti identitás meghatározó részét képviselte volna, az újonnan alakult államok, kiutált kisebbségét alkották. Az új államok területére tilos volt a magyar nyelvű könyvek behozatala. A kisebbségbe szorult magyarságnak új lehetőségeket kellett felkutatni a veszélyeztetett identitásának megőrzésére.

Szentkláray Jenő Temesvárott maradt. A bánóság szülöttét odakö-tötte hivatása és egész addigi élete. A szinte leküzdhetetlen akadályok ellenére, amelyek közül bizonyára a legfájdalmasabb az anyaországbeli tudományos intézményekkel és körökkel való kapcsolattartás teljes hiánya volt, a történelemtudomány iránti elkötelezettsége töretlen maradt. A nagy nehézségekkel küzdő, még talpon maradt folyóiratokban jelentette meg írásait. Sorra jelentek meg, először csupán egyháztörténeti, majd a többi történelemtudományi értekezései a temesvári egyházi lapokban. Utolsó tanulmánya, Versecz és vidéke a török uralom után, az Egyházi Szemle 1924. évi 9-10. számában jelent meg.

Magyarország közvéleményét a Magyar Történelmi Társulat tudományos közlönyében megjelentetett fekete keretes gyászír értesítette e nemes férfiú haláláról.

/SZENTKLÁRAI JENŐ 1843 - 1925/ A Századok 1925/26-os kiadványában dr. Luknich Imre, a Történelmi Társulat főtítkára méltatta a jeles tudós és egyházi tudományos tevékenységét: "...Temesváron hunyt el, mint a megcsonkított és a magyar anyaország testéről leszakított csanádi egyházmegye székeskáptalanának nagyprépostja ... életét ezen egyházmegye területén töltötte el, munkásságának javarésze is ezen egyházmegye területének művelődésére esett. ...".

A Magyar Történelmi Társulat 1925. november 25-én tartott igazgatóválasztmányi ülésén emlékezett meg Szentkláray Jenőről, ki-emelvén, hogy haláláról csak a lapokból értesültek, sajnálván, hogy emlékbeszédet ezen okból kifolyólag koporsójánál nem tarthattak.

Szentkláray Jenő művei és tudományos értekezései, halála után is a történelemtudomány maradandó értékét képezik. A történelemtudomány hazai és külföldi művelői napjainkig idézik és támaszkodnak a kiváló délvidéki történészünk alkotásaira.

A karlóczai patriarchális és a fruskagórai monostori szerb levéltárak

A Magyar Történelmi Társulat nagy érdeklődést keltett, úgynevezett kihelyezett tisztújító értekezletei, amelyeket a kiválasztott megyék székhelyein tartottak, és elsősorban az ott található megyei és nemesi családok levéltári anyagának megismerését és feldolgozását szolgálták, inspirálták Szentkláray Jenő abbeli elhatározását, hogy a Dél-Magyarországon élő szerbek életében oly nagyjelentőségű karlóczai görög-keleti egyház levéltári anyagát is tanulmányozza. Ebbeli szándékát a következőképpen indokolta: „Már régen foglalkoztam a gondolattal – megtekinteni a szép Szerémségnek a külvilágtól majdnem teljesen elszigetelt görög monostori levéltárait és meggyőződni, hogy vajon nem lappanganak-e oly adatok is, amelyekből Magyarország viszonyát a byzanci császársághoz és a keleti szláv birodalmakhoz a XIII. és XIV. században közelebbről megismernünk lehetne?”

Magyarország XVII. és XVIII. századi történelmének tanulmányozásában fontos tényezőt képezett az 1690-ben Magyarországra települt szerbség történetének megismerése. E feladat elvégzésére, korának több kiemelkedő történészei közül, kitűnő szerb nyelvtudása révén Szentkláray Jenő volt a legmegfelelőbb személy. Korábbi kutatásai során megismerkedett a bécsi császári levéltárban őrzött, a magyarországi szerbek életét meghatározó irományokkal, II. Rákóczi György fejedelem Emlékiratával, Szalay László „Diplomatarium Rákocianum” kiadásával, továbbá a szerbséget érintő események ismertetőinek (Horváth Mihály, Szilágyi Sándor, Thali Kálmán és Pesthy Frigyes) írásaival, valamint az immár 1878-ban függetlenné vált Szerbiában megjelentetett művekkel. Mindezzel nem volt teljesen megelégedve. Kereste a hiányzó „láncszemet”. Tudásszomját, a történelem fehér foltjainak eltüntetésének igényét a karlóczai patriarchális és a fruskagórai monostori szerb levéltárak anyagának megismerése tette volna teljessé.

Várakozóan tekintett az olyan források után, amelyek jobban világították volna meg Vak Béla, Imre, V. István, Róbert Károly, Nagy Lajos királyaink viszonyát az Al-Dunai államokhoz, a Macsói Bánság, a Szerémség és Bosznia helyzetét és ingadozásait Magyarország és Szerbia között, főleg Dragutin, II. Uroš és Dušan kormányzata alatt, stb. Ezek mind olyan tételek, amelyeknek tökéletes megfejtéséhez az egykorú szláv források megismerése is szükséges volt.

A lehetséges szerb történelmi emlékekről, a Nemanjićok levéltáraitól és ereklyéiről Szentkláray a következőket vélekedte. Az elsődleges hely, ahol e becses gyűjtemény létrejöhetett az Zeta lehetett, amely a Nemanjićok ősi szállás területe volt. Ezt támasztották alá azok a XII-XIII. századi ritka okmányok, amelyek a belgrádi Tudós Társaság kiadványaiban, a „Glasnik”-ban, továbbá a bécsi „Jahrbücher der Literatur” kötetekben jelentek meg. A szerb állam kialakulása után Rasz várába kerültek az értékek, majd 1346-ban Dušan cár Ipekre (Peć) vitte át.

Az egykori források, amelyek III. Arsen Csernojević patriarcha 1690-es vándorlásáról tudósítanak, kiemelik, hogy a menekült lakosság fölfegyverkezve, egyházi és világi hatóságaikkal, levéltárral és minden menthető nemzeti és egyházi kincsekkel jött át Magyarországra. A XIX. századi magyar tudományos körök vélekedése szerint az ipecki levéltár a karlóczi érseki levéltárban, vagy a karlóczi metropolita joghatósága alatt lévő fruskagorai szerb kolostorok levéltáraiban rejtőzködik.

Szentkláray Jenőt Karlóczán 1882 nyarán nagy tisztelettel fogadták. Angelics patriarcha a püspöki palotában szállásolta el, amelynek szobáját II. Brankovics György despota korabeli arcképe díszítette. Az olajfestmény mély hatást gyakorolt Szentkláray Jenőre. A levéltárban eltöltött kutatási tevékenységét közlétevé értekezésében, több mint fél oldalon keresztül foglalkozott a festmény leírásával.

A püspöki palota eredetileg 1714 körül épülhetett, amely a mitropoliták és patriarchok lakóépületéül is szolgált. 1798-ban tűzvész pusztított a városban, amelyben majdnem a teljes város leégett. Újraépítésére Stevan Stratimirović, az egyik legjelentősebb karlóczi metropolita idején (1790-1836) került sor. Stratimirović szigorú fegyelmet vezetett be a szerzetesek körében, rendbe szedte a gazdasági állapotokat, megalapította a szerb gimnáziumot és az érseki könyvtárat is. (13)

A szívélyes vendéglátók Szentklárayt először a karlóczi érseki katedrálisba vezették. A katedrális szentélye felett 15-20 erősen megvasalt és zárral ellátott különböző nagyságú útiládák, bőröndök és cifra díszítésű ládák voltak láthatóak, amelyek csodálatot keltettek Szentkláray Jenőben, de a bennük remélt történelmi források, a crystobullák, szent edények, ruházatok, főpapi ékességek és ereklyék, amelyek a szerbség történetének korai időszakára utaltak volna, nem voltak találhatóak. Mi történhetett az eltűnt forrásanyaggal? Szentkláray szerint az biztosan tudható, hogy a „szerb nép tömegeivel menekülő Csernovics

Arzénus, ippeki patriarcha, az 1690-es évben az ottani levéltárat is magával hozta Magyarországra, a szerb nemzet minden kincseivel együtt.” Az 1690-ben kezdődő vándorlás folyamán az egyházi kincs számtalan költöttesen ment keresztül. A patriarcha első rezidenciája Szent Endre volt. Onnan az idős patriarcha halála után (1707) a megválasztott mitropolitákkal (érsekekkel) együtt költözött a levéltár is. Először Krusedolba, ahol Diakovics Izidor egyházfő lakott, ahonnan Popovics Vinczével Belgrádba, majd IV. Arsenije Cernojević Schakabent idején került mai helyére 1737 és 1739. között Karlóczára. A remélt XII-XIV. századi gazdag forrásanyag nyomtalanul eltűnt.

A meglévő dokumentumok csupán a szerbek 1690-es vándorlásától voltak datálva, és az érseki rezidencia keleti sarkán, két boltozott tűzmentes földszinti szobában voltak elhelyezve, vaslemez ajtókkal és ablakokkal ellátva. E dokumentumok nagy része már ismert volt a magyarországi szerbek történetének addigi ismertetéseiből. Szentkláray rendszerezte és időrendi sorrendbe helyezte a töménytelen irathalmazt. Kritikai elemzés alá vette annak minden egyes darabját. Munkája közben olyan dokumentumokra is bukkant, amelyek ismeretlenek voltak a magyar tudományos körök előtt. Az újszerű információkat tartalmazó dokumentumok érthetőbbé tették azokat a politikai, közigazgatási, egyházi és gazdasági történéseket és eseményeket, amelyek kiegészítették Magyarország XVII. és XVIII. századi történelmét.

A levéltári anyag egy része a Magyarországra települt szerbek privilégiumait és a letelepedéssel kapcsolatos kérelmeiket tartalmazta:

- Az 1690-es iratsomagból III. Arsen Csarnojević patriarcha emlékirat-fogalmazványa került elő, amelyben arra kérte Őfelségét (I. Leopold), hogy további 25 ponttal bővítse ki a szerbek meglévő kiváltságait, amelyeket a patriarcha elégtelennek tartott. A folyamodvány részben a patriarcha jogainak bővítését javasolta, mint pl. a papok és püspökök kiválasztása és a felettük való ítékezés jogkörének illetékessége, továbbá, hogy minden rendű szerb számára biztosítani kell azt a jogot, hogy ügyeik rendezése érdekében bármikor szabadon bejelentkezhessenek a császári udvarnál, hogy nemzeti könyvnyomdát és iskolákat létesíthessenek és tetszésük szerint látogathassák a külföldi iskolákat vagy egyetemeket. A szerbek által lakott településeken idegeneknek legyen tilos boltot nyitni és árucikkkel kereskedni.

- 1690. április 6-án kelt hízelgő rescriptumában I. Lipót magasztalja az illyr nemzet hűségét és dicsőségét.

- Az április 6-án kelt leirattal egy időben keltezett levelében I. Lipót a magyarországi szerbekkel azonos kiváltságokat ígért a Balkán-félsziget keresztény lakosságának (Albánia, Raska, Bulgária, Illyria, Macedónia lakóinak).

- 1690. április 10-én I. Lipót megerősíti a korábban érkezett győri, komáromi és kubini szerbek kiváltságait, amelyeket még 1653-ban III. Ferdinándtól kaptak.

- 1690. augusztus 21-én engedélyezi naptárunk használatát, ünnepeik megtartását és kiszélesíti Csarnojević patriarcha görög-keleti egyház feletti hatalmát.

- 1690. december 11-én, I. Lipót újra megerősíti korábbi Diplomáját.

- 1691. április 3-án az eszéki, budai és komáromi illyr nép kérvényeire I. Lipót igenlő válasza.

- 1694. május 11-én Arsen Csarnojević és Jovan Monasterlija Bécsbe idézése a szerbek áttelepítésével kapcsolatban, amely a Duna-Tisza közre vonatkozott.

-1694. május 31-én I. Lipót jóváhagyja Arsen Csarnojević és Monasterlija abbeli kérelmét, hogy a szerbeket Kis-Oláh földre (Mala Vlaška) ideiglenesen átköltöztessék.

Az országos jelentőséggel bíró kiváltságlevelek és a hozzájuk kapcsolódó irományok mellett, Szentkláray két emlékre bukkant a fejedelemség korából, amelyek Erdély görög-keleti egyházi viszonyairól szóltak:

- II. Rákóczi György 1656. szeptember 28-án Kolos-monostoron kelt kiadványa Brankovics Sabbast, a későbbi belgrádi mitropolitát Erdély görög-keleti egyház püspökévé nevezi ki.

- II. Brankovics György által írt kézirat (a levéltár legdrágább kincse) „Brankovics György despota szláv-szerb krónikája”. (14)

A Rákóczi-féle felkelés idejéből Szentkláray három dokumentumra bukkant:

-1703. november 25-én kelt levelében I. Lipót, Csarnojević patriarchát a magyarok elleni küzdelemre buzdítja, és ígéretet tesz a felkelés leverése utáni szerb kiváltságok újbóli megerősítésére.

-1703. december 18-án I. Lipót menlevelet küld a patriarchának, aki azzal az egész ország területén (Horvátország, Dalmácia, Lika, Erdély és a határ menti tartományokban) agitálhat a magyar felkelés ellen. Fáradozásáért az uralkodó újabb kiváltságokat, uradalmat és évi 300 forint évi kegydíjat ígért.

-E dokumentumok között talált rá II. Rákóczi Ferenc 1704. szeptember 6-án írt levelére, amelyre a korszakot tanulmányozó történészek több alkalommal is hivatkoztak. (15)

A karlóczi érsekség és az irányítása alá rendelt püspökségek birtokviszonyait tárgyaló okmányokat Szentkláray aprólékosan tanulmányozta és rendszerezte:

-1691-ben I. Lipót Diakovics Izaiás (Izidor) püspöknek adományozta a szerémségi Gergeteg monostort, Neradin falut és Bankovcze prédiomot.

-1695-ben Diakovics, most már mint temesvári püspök, a Becskerek melletti Csontika nevű erdőt és a Bega folyón lévő vízimalmot kapja.

-1695. szeptember 10-én iktatták az első donációt Csernovics Arzénius részére (Syracs várát).

-1698. június 27-én kelt I. Lipót második adománylevele – Szecsőről.

-1706. július 15-én az uralkodó Szecsőt Dályra cseréli.

-1708. szeptember 25-én I. József, Dályt, Belo Brdot és Borovót érsekségi adminisztráció alá utalja.

-1710. május 10-én szerb követség kéri Őfelségét az újonnan megválasztott Podgoricsanin Sofronius érsek megválasztását és a korábban adományozott prédiomok megerősítését.

-1716-ban Vladislavich Joanitus temesvári püspök Becskereken kétjáratú malmot kapott.

A magyarországi szerb püspökök hatásköre sem kánonjogi, sem területileg nem volt pontosan meghatározva. Erre a következtetésre jutott Szentkláray Jenő a karlóczi levéltár anyagának gazdasági ügyeivel foglalkozó irományának aprólékos vizsgálatával. A birtokviszonyok tanulmányozása közben, Szentkláray kirajzolta a szerb egyházszervezés történetét. 1710-ig a szegedi, bácsi, aradi és pécsi püspökségek Diakovics Izaiás temesvári püspök kezében voltak összpontosítva. E püspökségek csak 1710. év körül lettek betöltve. (16)

A Bánság török alóli felszabadításának idejéből Szentkláray új adatokra bukkant Dél-Magyarország történetével kapcsolatban, amelyeket Popovics Vincze metropolita Savoyai Jenő herceggel, gróf Nádasdy Ferenczel, Mercy, Herberstein és gróf Wallis tábornokkal folytatott sűrű levelezéseiből merített:

-1714. október 30-án Popovics Vincze metropolita újabb kiváltságokért folyamodik a császári udvarhoz.

-1716. december 11-én kelt levelében gróf Wallis értesíti Popovics mitropolitát, hogy a korábban (1710.) beiktatott Nádasdy László katolikus püspök még nem foglalhatja el helyét Temesvárott. (17)

-1719. január 3-án gróf Csáky Imre bíboros és kalocsai érsek írja Popovics Vincze mitropolitának, hogy nehezményezi a szerb kiváltságok bővítésére írt folyamodványt, és ugyanakkor elvárja, hogy a metropolita lépéseket tegyen „ama kegyetlen bűnözők ellen, akik a Rákóczi felkelés idején embertelenül viszonyultak a védtelen magyar lakossággal szemben”.

A Tisza-Duna-Maros és Erdélyköz felszabadítása után a török uralom alól, Popovics Vincze metropolita privilégiumot szerzett az oda bevándorolt görög-keleti vallású számos levantei családnak, akik a Temesi Bánságba és a Bácskaságba telepedtek le. VI. (III.) Károly megengedte, hogy a levanteiek Magyarországon szárazföldön és vízen kereskedhessenek, templomokat építhessenek, vallásukat szabadon gyakorolják.

Belgrád visszavételével (18) Popovics Vincze metropolita egyházvezetői méltósága veszélybe került. Az őshonos szerbek felelevenítették Csernojevics Arsen patriacha fájdalmas emlékét, és az eseményt árulásnak bélyegezték, amelyben egyházi vezetőjük hűtlenül cserbenhagyta honfitársait. Köreikben olyan követelmény fogalmazódott meg, amelyben a belgrádi érseki szék legitimitásának elsőbbségét, és az érsekiség joghatóságának az összes szerb területek feletti kiszélesítését szorgalmazták. Az egyházvezetésért folyó küzdelem 1718-ban robbant ki:

-1718. április 30-án a belgrádi görög-keleti egyházi közösség felhívást intézett Savoyai Jenő herceghez, amelyben Petrovics Mózes belgrádi szerb egyházi vezető érseki kinevezésének megerősítését kéri. Ugyanakkor Petrovics folyamodvánnyal fordult a császárhoz, amelyben érseki kinevezését sürgeti és hivatalának kiterjesztését kéri az összes szerb területekre.

Ezekről az eseményekről Popovics Vincze karlóczai mitropolita rövidesen értesült, és 1718.május 13-án Karlovczin tartott egyházi gyűlése bepanaszolta a belgrádi érseket gróf Odwier tábornoknál, a szlavóniai hadak parancsnokánál. A tábornoktól azt kérte, hogy a császári udvarnál tegye lehetetlenné Petrovics kívánalmát. Panasza nem lett meghallgatásra. III. Károly 1720.október 8-án Petrovics Mózes érseket Szerbia és Alsó-Sirmium mitropolitájává nevezi ki, kiterjesztvén a Magyarországon élő szerbek kiváltságait Szerbiára is. A továbbiakban 1720. november 16-án Petrovics Mózes joghatóságát a császár a Temesi Bánságra is kiterjesztette.

1725. októberében Popovics Vincze karlóczai mitropolita elhunyt. A magyarországi szerbek nem akarván új karlóczai mitropolita megválasztásával nyugtalanítani a szerbség egyházi és társadalmi köreit, 1727. március 23-án arra kérték a császárt, hogy kímélje meg a szerbeket egy második érsek kinevezésétől. Kérelmük meghallgatásra talált, és újabb karlóczai mitropolita kinevezése immár 1731. július 13-án, Petrovics Mózes halála után egy esztendőre, Joanovics Vincze személyében történt.

Szentkláray figyelmét nem kerülte el a levéltárban heverő két akta, amely a szlavóniai cigányság ügyeivel foglalkozott:

- Az 1695. július 4-én kelt iromány Popovich Metrofán szerzetest a Dráván és Száván túli cigány nemzet igazgatójává nevezte ki, és felruházta, hogy minden cigány családfő számára 8 hold szántóföldet utalhat. Aki ezt nem igényli, száműzheti az országból.

-1696. február 21-én kelt protectionális akta szerint Popovich Metrofán cigány igazgatót, báró Hayn altábornagy, Sziget parancsnoka oltalmába fogadta.

A karlóczai patriarchátus levéltári anyagának kutatását Szentkláray az 1725. esztendővel lezárta. A későbbi eseményekről, amelyek szerinte ismertek voltak a tudományos körök előtt, már nem készített feljegyzéseket. A hatalmas mennyiségű anyag átvizsgálása után Angelics patriarchának a következőket ajánlotta:”A sok értéktelen anyagot selejtezni kellene, a történelmi beccsel bíró kéziratokat pedig újra kellene lajstromozni és kivonatolni, hogy könnyebben hozzáférhetőek és áttekinthetőek legyenek”.

A karlóczai levéltár állapotát dicséretesnek tartotta. Helyeselte Angelics patriarcha intézkedését, amellyel az épületben állandó levéltári hivatalt is működtetett.

A fruska-gorai kolostorokban lévő levéltárak állapotáról lesújtó véleménye volt. Bennük többnyire újabb kori, főként gazdasági akták, jegyzőkönyvek heverték lajstromozatlanul a zárdai könyvtárként használatos poros helységek valamely zugában, nagy összevisszaságban. Kivételt a gergetegi kolostor képezett, amelynek rendezett levéltára 1749-től kezdve pontosan és tárgyilagosan rögzítette az egyházmegye főpásztorainak intézkedéseit. A monostorokkal kapcsolatban észrevételezte, hogy házi története (historica domus) egy kolostornak sincs.

Az alapos kutatómunkát követő tanulmányának közzététele nagy visszhangot váltott ki a hazai és nemzetközi tudományos körökben. Munkáját a belgrádi szerb Tudományos Társaság külön üdvözölte, és tudományos tevékenységének elismeréseként felvette a Királyi Akadémia dísztagjainak sorába. A magyarországi szerbek tudományos társulata (Matica srpska) is méltányolta munkásságát, igaz, kissé megkésve, jó pár évre a belgrádi kitüntetés után, 1910-ben.

Jegyzetek:

1. A folyóirat értekezéseket és önálló cikkeket közölt. Könyvismertetősi és bírálatokkal foglalkozó része is volt. Az Állandó rovatában a Magyar Történelmi Társulat, a Tudományos Akadémia, a Vidéki Társulatok, Irodalmi Szemle, Folyóiratok Szemléje, Irodalmi és vegyes közlések, Történeti Repertórium a hazai hírlapokból és Történeti könyvtár időszerű eseményei szerepeltek. A folyóirat folyamatosan 1867-től napjainkig jelent meg.

2. A Társulat alapítói között található Ormos Zsigmond Temes megyei főispán. 1876-ban az egylet több mint 300 tagja volt. A dél-magyarországi történelmi társulat tevékenységében kiemelkedő szerepe volt Szentkláray Jenőnek, Ortvy Tivadar a későbbi akadémikus, Despinits Péter, Janky Károly és Milecz János temesvári tanárok személyében kitűnő munkatársakra lelt. 1875-ben megjelentették a dél-magyarországi történelmi és régészeti társulat közlönyét - a negyedévenként megjelenő Történelmi és régészeti Értesítőt - és rövidesen országos hírnévre tettek szert.

3. Acsády Ignác (1845-1906) a MTA levelező tagja, bölcsésztudori szigorlatot magyar történelemből tette.

Bárány Ágoston (1798-1849) ügyvéd, 1825-ben a Torontál vármegyei Szent – Györgyre költözött. 1829-ben Torontál vármegye tiszt. aljegyzője, 1831-ben megyei levéltárnok. 1836-ban az Akadémia levelező tagja lett. A negyvennyolcas forradalomban Makóra megy, ott is hal meg 1849. április 11-én. Ismertebb művei: Torontál vármegye hajdana, Buda, 1845. Temes vármegye emléke. Nagybecskerek, 1848.

Borovszky Samu, Bács megye szülötte (Karavuková, 1860-1912 Budapest) Bölcslelettudori szigorlatot történelemből és magyar irodalomból szerzett. 1884-ben a MTA irattárnoka lett. Böhm Lénárt (1833. Fehértemplom, Temes megye) Fehértemplom tanácsosa és 1872-ben polgármestere. A határőrvidékről több műve jelent meg német és magyar nyelven: Geschichte des Temeser Banats. Leipzig, 1861. Dél-Magyarország vagy az úgynevezett Bácság külön történelme. Pest, 1867. Dél-Magyarország művelődési állapotai a római uralom alatt Temesvár, 1884. Grand Miklós, országos méhészeti felügyelő, szül. 1837-ben, Rékáson, Temes megyében. A verseczi tanítóképző befejezése után Buziásra költözik, ahol a méhészet szerelmese lett. 1881-ben az ipari és kereskedelmi minisztérium a vallás- és közoktatási minisztériummal egyetértve Temes, Torontál, Krassó-Szörény, Bács-Bodrog, Arad és Csanád vármegyék területére méhészeti vándortanítónak nevezte ki. Minden községben iskolai méheket hozott létre. Tanfolyamokat szervez, méhészeti szaklapot indít Buziáson. Ott is hunyt el 1893-ban.

Iványi István (1845-1917) a Tanítói Kegyes Rend tagjaként Szegeden és Temesvárott tanított. 1867-ben Ivánovszky családi nevét Iványira változtatta. 1875-ben kilépett a rendből és a szabadkai főgimnáziumba tanára lett. A Bács-Bodrog vármegye történelmi társulatának elnöke és a szabadkai könyvtár létesítője. Művei: Lugos és Karánsebes története 1526-1558. A németek telepítése Bács-vármegyében, Adatok Zenta történetéhez, Ó-Kanizsa múltja, Bajmok, Csantavér, Sándor keletkezése, Vidékünk története 1571-1658-ig, különös tekintettel Lugos, Karánsebes, Lippa történetére, Bács-Bodrog vármegye történelmi irodalma, Szabadka szabad királyi város története, Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynevei.

Karácsonyi János (1858. Gyula – 1929. Nagyvárad) a teológia doktora, a MTA levelező tagja. 1882-ben pappá szentelik, kanonok, címzetes püspök, káptalan, nagyprépost. Anjou-kori cikkek írója.

Márki Sándor (1853 – 1925), bölcsészeti doktor, egyetemi tanár, a MTA levelező tagja. Több mint 100 tanulmány, könyv szerzője. A Magyar Történelmi Társulat választmányának tagja. A kolozsvári és 1922-től a szegedi egyetem tanára.

Ortvay Tivadar (1843-1916). Áldozó pappá Temesvárott szentelik. 1875-ben Ortmyer családi nevét Ortvayra változtatja. 1874-ben a fővárosi

egyetemen bölcsletdoktori oklevelet szerez. A MTA tagja, a pozsonyi jogi akadémia történelem tanára, szentszéki ülnök, pápai kamarás.

Palugyai Imre (1818-1876), császári tanácsos, a MTA tagja. Jelentősebb műve: Történelmi vázlatok Dalmácia hazánkhoz való viszonyáról, Statisztikai adatok Magyarország jelen ismeretéhez.

Pesty Frigyes (1823.Temesvár – 1889.Budapest). Részt vett az 1848-as forradalomban, rövid időt emigrációban töltött Törökországban, hazatérése után többször letartóztatták (1849 és 1860). Az MTA tagja, az Akadémia II. osztályának titkára a történelemtudományi bizottság előadója. 1861-ben Arad, 1876-ban Körmöczbánya országgyűlési képviselője. Az 1867-ben alakított Magyar Történelmi Társulat alapító tagja. Különösen Dél-Magyarország történet írását tartotta szívügyének, segítette a történelmi források kutatását. Oklevélgyűjteménye több mint 10.000 okmányt tartalmazott. Megírta Krassó vármegye, Temes megye monográfiáját. Az eltűnt régi magyar vármegyék c. művével, 1880-ban a MTA nagyjutalmát érdemelte ki.

Pulszky Ferenc (1814-1897), bölcséleti doktor, a könyvtárak és múzeumok országos főfelügyelője, az MTA és Történelmi Társulat másodelnöke. Kossuth megbízottjaként 1848-ban Angliába utazott. Távollétében halálra ítélték, majd száműzetésre változtatják. Firenzében telepedik le, 1866-ban tér vissza Magyarországra.

Preyer János (1805. Lugos – 1888. Kirchberg). Ügyvéd, 1834-ben Temesvár polgármesterének választják. Jelentősebb műve: A bánsági zsidók állapota a XVIII. században. Német nyelven megírta Temesvár monográfiáját.

4. Szentkláray Jenő 1843. január 22-én a Török-Becse külterületéhez tartozó Vranjevon született. Apja Nedits Naum gabonakereskedő, anyja Szalay Zsófia egy felvilágosult csantavéri családból származott. Az 1848/49-es eseményekben a többgyermekes család vagyona megsemmisült. A Nédits Eugén névre hallgató fiú az elemi iskolát szerb nyelven Vranjevon, a német nyelvű al-gimnáziumot Nagybecskerekén, a főgimnáziumot a szegedi piaristáknál magyar nyelven végezte, majd Temesvárott teológiát tanult. 1866-ban a pesti egyetemen teológia - doktori oklevelet szerzett, és ugyanabban az esztendőben a Török-becsei Szent-Klára templomban pappá szentelték. Ekkor veszi fel a Szentkláray nevet. Felszentelése után egy évig Stájerlak-Aninán káplán (Anina, vagy Stájerlakanina vasgyártelep Krassó – Szörény vármegyében), ahol magyar, német és szlovák nyelven hirdeti az ígét. 1867-ben Nagyikindán a német nyelvű elemi iskola igazgatója és a helyi reál - iskolában a magyar nyelv és irodalom tanára. 1868-ban Temesvár-Gyárvárosban káplán és 1869-ben a helyi királyi főgimnázium latin és filozófia tanára. Egyházi és tudományos munkássága egybefonódott, ami szokványos volt az akkori tudományos világban. Temesvári tanárként Dél-Magyarország történetével és régiségeivel foglalkozó

tudományos társulatot hozott létre. Újszerű történelemszemlélete és a történeti források figyelembevételével történő, Dél-Magyarország történetét feltáró munkáinak publikálása felkeltette az ország tudományos köreinek figyelmét. 1882-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelezőtagja, 1883-tól a budapesti egyetem Magyarország legújabb-kori történetének magántanára. Egyházi pályafutásában is jelentős változásokra került sor. A katolikus egyház megbecsült szolgálaként 1873-tól Törökbecsén plébános. 1893-ban kanonoki kinevezése után Temesvárra költözik. 1895-ben ugrai apáttá, 1917-ben nagypréposttá nevezik ki. Az I világháborút lezáró békekötés Temesvárt Romániának juttatta. Szentkláray nem hagyta el egyházmegyéjét. Temesvárott hunyt el 1925. október 12-én.

5. Történelmi Adattár Csongrád-egyházmegye hajdanas jelenéhez. Havi folyóirat. A Csanád-egyházmegyei papság közreműködése mellett szerkesztik és kiadják Orthmayer Tivadar és Szentkláray Jenő gimnáziumi tanárok. Nyomatott Diemer Károly könyvnyomdájában, Temesvár, 1871.

6. A pozsonyi káptalanság területén 141 Árpádkori, 3.144 mohácsi-vész előtti és 23.058 Mohács utáni okiratot vizsgáltak át.

7. Két nap alatt 55 csomagot – 2007 kéziratot vizsgáltak át, amelynek során nem csak áttekintették, hanem a közérdekű példányokat átmásolták, vagy a fontosabb mozzanatokot kijegyzetelték.

8. 1884. június 16-án A királynaszádások Magyarországon, tekintettel a dunai hajóhadak múltjára. 1904. április 25-én Bethlenfalvi Ballássy Ferenc emlékezete. 1907. december 2-án, Brocky Károly festőművész életéről. 1908. január 13-án, A szerb monostoregyházak történeti emlékei Dél-Magyarországon. 1908. december 7-én, Mercy Claudius kormányzata a temesi bánságban.

9. Acsódy Ignác, „Magyarország belállapota 1680” a Magyar Történelmi Társulat Bay Ilona díjjal jutalmazott művében a Tisza-Körös-Maros, valamint a Maros-Tisza-Bega-Aranka közötti részek bemutatásánál Szentklárayra hivatkozva, jellemezte a török kiűzése utáni állapotokat: „Mocsarak egész láncolata lepte el a tájat. A Tisza-Duna-Maros és Erdélyköz egész területén összesen 663 hitvány falu 21.289 lakóházzal maradt ránk a török hódoltságból, és mivel igen sok néptelen falu volt, Szentkláray az összlakosságot 25.000 lélekre becsülte”.

10. – Levelek egy kétkedőhöz. Írta J. Balmes. Fordítás. Szeged, 1865. – Cicero beszéde Manilius törv. javaslata mellett. Jegyzet. Temesvár, 1870. – Történelmi Adattár Csanád-egyházmegye hajdanához és jelenéhez. I-IV. kötet. A Csanád-megyei papság közreműködése mellett szerkesztik és kiadják Orthmayer Tivadar és Szentkláray Jenő. Nyomatott Diemer Károly Könyvnyomdájában. Temesvár, 1871-1873 - Észrevételek Temesvár physiognomiájának magyarosításához történeti és régészeti alapon. Temesvár, 1872. – Em-

lékkönyv a Dél-magyarországi Történelmi és Régészeti Társulat első és második közgyűléséről. Uo.1873. A tér és idő philosophiája. Budapest, 1875. – Torontáli őstelepek a Tisza mentén. Temesvár, 1877 - Pozsonyi kirándulás. Melléklet a pozsonyi levéltár látogatásáról. Századok, 1877 – Nagybecskerek utcáinak és tereinek magyarosítása. Vonások a vidék és város történetéből. Nagybecskerek,1879. – Az 1881-es sárosi kirándulás eredménye. Századok, 1881. 8. füzet. - Száz év Dél-Magyarország újabb történetéből (1779-től napjainkig), tekintettel III. Károly és Mária Terézia korabeli előzményeire. A dél-magyarországi vármegyék visszakapcsolásának százados évfordulójára. A dél-magyarországi törvényhatóságok által 300 arannyal jutalmazott mű. I. kötet. Temesvár, 1883. – Egyházi beszéd a Török- becsei róm. kath. iparos-társulat két zászlájának szentelése alkalmával a török-becsei katolikus templomban. Temesvár,1883. – Gróf Nicki Kristóf életrajza. Magyar Helikon. Pozsony,1885. – A dunai hajóhadak története. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia történelmi bizottsága, Budapest, 1886. – A becskereki vár. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia történelmi bizottsága. Értekezések a történelemtudományok köréből. XII. kötet, 10. szám, Budapest 1886. – Az 1549 és 1550. évi magyar kálvinista zsinatok helyéről. Szabad Egyház,1887.2. szám. – Torontálmegeye társadalmi és közműveltségi állapotáról. Hazánk c. folyóirat,1887.májusi szám. – Herkulesfürdő történeti múltjáról. Torontál, 21. szám.1888. - Úti képek a művelt nyugatról. Budapest, 1890. – Oláhok költöztetése Dél-Magyarországra a múlt században. Értekezések a történeti tudományok köréből. XV. kötet, 2. Szám,1891, Budapest. – Útmutatás Szent Gellért korhú oltárképe megalkotásához. Temesvár, 1891. - A Holzwarth-féle világtörténelem. Fordította Szabó Ferenc Német-Eleméri plébános. Magyarország történetének írója dr. Szentkláray Jenő. Szabó Ferenc Történeti Könyvtár. Temesvár, 1892. – Csanád-egyházmegyei zarándoklat Rómába. Temesvár, 1893. - A magyar nemzet küldetése. Egyházi beszéd Magyarország ezer éves fennállásának emlékünnepe. Temesvár, 1896. – A társadalom nemzeti feladatai Dél-Magyarországon. Csanád-egyházmegyei könyvnyomda, 1897. – A Csanád-egyházmegyei plébániák története. I. kötet. A csanádi egyházmegye története, I. rész. Temesvár, 1898. – Krassó vármegye őshajdana. Athenaeum nyomda, Budapest, 1900. – Szent Gellért dicsősége. Temesvár, 1900. – Az új temesvári milleniumi templom. Budapesti Hírlap, 1901.október. - Csatád helytörténeti emlékei. Dél-magyarországi Történelmi és Régészeti Értesítő. 1902. évf. 3. füzet. Temesvár. - Bethlenfalvi Balássy Ferenc emlékezete. Temesvár, 1904. (Emlékbeszéd XII. kötet). – Brodszky Károly festőművész élete. Temesvár, 1907. – A szerb monostoregyházak történeti emlékei Dél-Magyarországon. Értekezések XII kötet. 1908. - Mercy Claudius Florimund kormányzata a temesi bánságban. Értekezések a történettudományok köréből. XXII. kötet, 4.

szám.1909. – Bakics Pál, II. Brankovics György és Csernovics Arzén. Századok, 1910. - Temesvár szabad királyi város története a város keletkezésétől 1850-ig. Budapest, 1912. - Dzsáfer temesvári pasa. Budapest, A Magyar Történelmi Társulat Közlönye, 1913. első füzet. - Debreczeni Bárány Ágoston élete és munkái. Csanád-egyházmegyei Könyvnyomda, 1914. - A latin egyház Szerbiában és a nándorfehérvári katolikus püspökség. Temesvári Hírlap, 19. sz. 1917.- Újabb részletek a Dél-magyarországi török hódoltság történetéből. Értekezések a tudományok köréből. XXIV. kötet, 9. szám, Akadémiai Kiadó. Budapest,1917. - A bánóság elnevezése. A Hét.1922.évfolyam, 5. szám, Temesvár. – Östörténelmi helynevek. Egyházi Szemle. 1922.évfolyam, 4. szám. Temesvár. - Mária Anna, Lipót magyar király lánya. Értekezés. Szent István Akadémia Értesítője. 1923. 1. szám. - Történelmi mozzanatok a Csanádi egyházmegyében a XVIII. század elején. Egyházi Szemle, 1923. 1, 4, 5. szám. Temesvár. – Szeged város közéletéből a XVIII. században- U.o. 1924. 2. és 4.szám. – Versecz és vidéke a török uralom után. U.o.1924. 10. szám.

11.Magyar Tudományos Akadémia - Értekezések a tudományok köréből, A Magyar Történelmi Társulat - Századok közlönye, Történelmi Adattár.

12.Archeológiai Értesítő, Szent István Akadémia Értesítője, Dél-magyarországi Történelmi és Régészeti Értesítő, Magyar Helikon, Hazánk, Figyelő, Magyar Sion, Szabad Egyház, Egyházi Szemle, Torontál, Temesvári Hírlap, A Hét, Szépműtani közlemények és mások.

13.Az érseki palota jelenlegi állapotát 1894-ben alakították ki barokk és újreneszánsz stílusban.

14. II. Brankovics György, akit I. Lipót megerősített tisztségében és magyar báróságra, majd grófi méltóságra emelte, tragikus véget ért. 1689-ben I. Lipót felségárulás vádjával haláláig a csehországi Éger várába záratta, ahol György despota, mint a szerbek első történetírója írta meg életrajzát

15. Rákóczi Emlékirata, Szalay „Diplomatarium Rákocianum”, Horváth, Szilágyi, Thaly írásai.

16. Szeged görög-keleti püspöke Methoiacz Kristóf, Arad püspöke Raicsics Bazil ,Pécs püspöke Malentevics Miklós lett.

17. Nádasdy 1724. március 5-én vonulhatott be kinevezési helyére, addig Szegeden tartózkodott.

18. A pozsareváci békével (1718) Belgrád egy időre osztrák kézbe került, de az új törökellenes háborúban, amelyet Oroszországgal szövetségben vívott, elveszett (1736-1739.)

Felhasznált irodalom:

- Pallas Nagy Lexikona, Budapest, 1893 – 1900.
Révai Nagy Lexikona, Budapest, 1911 – 1935.
Magyar életrajzi lexikon, Főszerkesztő Kenyeres Ágnes, Akadémiai kiadó, Budapest, 1969.
Magyar katolikus Lexikon, Szent István Társulat, Budapest, 1993.
Enciklopedija srpske istoriografije, priredili Sima Ćirković i Rade Mihaljčić, Beograd, 1997.
Magyar Életrajzi Lexikon. Magyar Könyvklub, Budapest, 2001.
Magyar Nagylexikon. Magyar Nagylexikon Kiadó, Budapest, 2003.
Magyar Könyvészet. Kiadja a Magyar Könyvkereskedők Egylete. Budapest, 1885, 1890, 1903, 1913. és 1917.
Szinyeyi József, Magyar írók élete és munkái. Kiadja Hornyánszky Viktor. Budapest, 1914.
Schematismus Cleri Dioecesis Csanádiensis pro anno domini 1896. Temesvarini. Typis Typographiae Dioecesis Csanádiensis, 1896.
Ua. 1917.
Történelmi Adattár Csongrádmegye hajdana és jelenéhez. Havi folyóirat. Szerkesztik Orthmayer Tivadar és Szentkláray Jenő. I – IV. évfolyam. Temesvár, 1871 - 73. Diemer Károly Nyomdája és Budapest, 1874. Hunyadi Mátyás nyomda.
Értekezések a Történelemtudományok Köréből. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia történelmi bizottsága, Akadémia Kiadó, Budapest, 1908. – XII. kötet, 1909. - XXII. kötet, 1913. – XII. kötet, 1917. – XXIV. Kötet.
A Magyar Történelmi Társulat Közlönye, Budapest, 1913, első füzet.
Századok, A Magyar Történelmi Társulat folyóirata, Budapest, 1867 – 1927
Radonić Jovan, Prilozi za istoriju Srba u Ugarskoj u XVI, XVII i XVIII veku, Matica Srpska, Novi Sad, 1909.